

TANULMÁNYOK

FERENCZI BÉCSI TANULÓÉVEI¹*Erős Ferenc****Magyar diákok a bécsi orvoskaron***

Ferenczi Sándor 1890 májusában tette le érettségi vizsgáját a miskolci református gimnáziumban.² Ugyanennek az évnek az őszén beiratkozott a Bécsi Egyetem orvosi karára. Pályaválasztásában – a személyes érdeklődésen túl – az is közrejátszhatott, hogy az orvosi hivatás ekkoriban igen vonzó volt az asszimilálódó zsidó középosztály gyermekei számára. Ez volt ugyanis azon szabadfoglalkozású értelmiségi pályák egyike, amely a liberálisnak nevezhető Monarchiában az 1867-es emancipációs törvény utáni, az első világháborúig tartó időszakban a hagyományos zsidó foglalkozások (ipar, kereskedelem) mellett jelentős korlátozás nélkül nyitva állt számukra. Az orvosi pálya jó karrier- és mobilitási lehetőségeket, biztos megélhetést, társadalmi elfogadást és megbecsülést ígért.³

A tizenkilencedik század végén a biológiai ismeretek, a közegészségügy, a diagnosztikai, technikai és terápiás módszerek fejlődése a medicina viharosan gyors modernizálódását és professzionalizálódását tette lehetővé. Kialakult a modern orvosi szerep és státusz, amely a társadalom széles köreiben komoly tekintélyre tett szert. Az orvos mint polgár és mint modern szakértelmiségi ugyanakkor viszonylag függetlenné válhatott a külső társadalmi hierarchiától, mivel a befektetett kulturális tőke jól konvertálható, könnyen alkalmazható volt; az orvosi szerep a hagyományos értelmiségi szerepekhez képest kevésbé függött nemzeti, etnikai, nyelvi, kulturális- és osztálykorlátoktól. Az orvosi pálya népszerűségére

¹ A tanulmány az OTKA K 79146 sz. projektje keretében készült. A „Ferenczi Sándor hazatér” című nemzetközi konferencián (Miskolc, 2008. nov. 27-29.) elhangzott előadás szerkesztett változata. Az anyaggyűjtést a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíja tette lehetővé 2006-ban. Köszönettel tartozom Kovács Annának az anyaggyűjtéshez nyújtott segítségért, Karády Viktornak néhány statisztikai adat rendelkezésére bocsátásért, Patyi Gábornak tanácsaiért.

² Ferenczi miskolci gyermek- és ifjúkoráról lásd Kapusi, 2000; 2007a; 2007b.

³ 1880-ban a bécsi orvosi fakultás hallgatóinak 38,6 százaléka volt zsidó. Lásd Pulzer, 2004, 78.

jellemző, hogy az 1900-as évek elején Magyarországon az aktív kereső orvosoknak csaknem fele volt zsidó vallású (Gyurgyák, 2001, 83). Egy másik adat szerint 1910-ben az értelmiségi szakmákon belül foglalkoztatott *budapesti* zsidó vallásúak közel húsz százaléka volt orvos, állatorvos, vagy gyógyszerész (Karády, 1997, 239). Ugyanebben az évben a fővárosi orvosok csaknem hatvan százaléka volt zsidó vallású.⁴

Azt, hogy Ferenczi Bécsben folytatta orvosi tanulmányait, a bécsi családi kapcsolatokon (édesanyjának rokonsága, az Eibenschütz-család,⁵ valamint apai nagybátyja, Sigmund Fränkel⁶) és a német nyelv anyanyelvi szintű ismeretén kívül az is indokolta, hogy a bécsi orvoskar, amely az egyetem 1365-ös megalapítása óta folyamatosan fennállt, ebben az időben a világ legjobbjai közé tartozott. A kar először a 18. században, Mária Terézia uralkodásának idején vált világhírűvé, ez volt az „első bécsi orvosi iskola” korszaka. 1784-ben létesült a híres bécsi közkórház, az Allgemeines Krankenhaus, amely klinikáival együtt a modern gyógyítás és orvostképzés egyik legfontosabb központja lett. A „második bécsi orvosi iskola” felvirágzása a 19. század derekán következett be, elsősorban kiváló professzorainak köszönhetően, akiknek úttörő szerepük volt a modern medicina kialakulásában, klinikai, diagnosztikai, technikai és elméleti vonatkozásban egyaránt. Legkiemelkedőbb képviselői közé tartozott Karl Rokitsansky (1804-1878), Josef Skoda (1805-1881), Ferdinand von Hebra (1816-1880), Semmelweis Ignác, (1818-1865), Ludwig Türck (1810-1868), Johann Nepomuk Czermak (1828-1873), Leopold von Dittel (1815-1898), Theodor Billroth (1829-1894), Hermann Nothnagel (1841-1905), Rudolf Chrobak (1843-1910), Adolf Lorenz (1854-1946), nem utolsósorban pedig a Nobel díjas Karl Landsteiner (1868-1940), Bárány Róbert (1876-1936) és Julius Wagner-Jauregg (1857-1940).⁷

A bécsi egyetem a középkor óta nagy számban vonzotta az egyetemjáró magyarországi diákokat, a *peregrinusokat*. Mint Patyi Gábor írja: „A Bécsi Egyetem hallgatósága nyelvi-nemzetiségi arculatában sokszínű volt, az egyetem nagy szerepet játszott a korabeli délkelet- és kelet-európai értelmiség képzésében. Bécsben tömörült Európa második legnagyobb,

⁴ Statisztikai mellékletek. Összeállította Zeke Gyula. In: Lendvai és mások, 1990, II. kötet, 193.

⁵ Kapusi, 2008, 84.

⁶ Harmat, 1994, 32-33.

⁷ Schönbauer, 1947; Lesky, 1978; Sablik, 1988, 160-170.

Közép-Európa legnagyobb létszámú diákpopulációja.” (Pati, 2004, 16). Adatai szerint 1890 és 1918 között 6247 magyar *állampolgárságú* (nem feltétlenül magyar *anyanyelvű*)⁸ diák tanult bécsi felsőoktatási intézményekben, ebből 2905 fő, azaz 46,5 % a bécsi egyetemen. A bécsi egyetem magyar állampolgárságú hallgatói közül ebben az időszakban 1072 fő, azaz 16,48 % volt orvos- és gyógyszerészhallgató (ebből 897 fő, azaz 83,67 % orvostanhallgató) (Pati, 2004, 30-32).⁹

Az alábbi táblázat mutatja, hogy a magyarországi orvostanhallgatók, akik Budapest, Kolozsvár (1872-től), Bécs és más külföldi képzőhelyek között választhattak, igen nagy arányban jártak a bécsi egyetemre: 1880 és 1885 között több mint egyharmaduk (34,8 %, Ferenczi tanulmányai idején még mindig egy negyedük (24,2 %)).¹⁰ A táblázatból jól látható az is, hogy a kilencvenes évek közepétől egyre csökkent a bécsi orvoskar szerepe,

A magyarországi orvostanhallgatók megoszlása képzési hely szerint (1881–1918)

	Budapest	Kolozsvár	Egész Magyarország	Bécs	Más külföld	Összesen	Évi átlag
1872/73–1874/75	91,1	8,9	(100,0)	?	?	?	592
1875/76–1879/80	88,5	11,5	(100,0)	?	?	?	750
1880/81–1884/85	54,0	6,1	(60,1)	34,8	5,0	100,0	1.867
1885/86–1889/90	53,5	7,1	(60,9)	30,9	8,1	100,0	2.219
1890/91–1893/94	57,0	9,8	(66,8)	24,2	9,1	100,0	1.728
1895/96–1899/1900	61,2	9,4	(70,6)	18,2	11,3	100,0	1.102
1900/01–1904/05	72,7	11,6	(83,9)	7,9	8,1	100,0	1.000
1905/06–1909/10	75,7	12,6	(88,3)	6,2	5,5	100,0	1.947
1910/11–1913/14	75,7	12,9	(88,6)	5,5	5,9	100,0	3.380
1914/15	82,7	11,8	(93,5)	2,1	3,4	100,0	2.338
1915/16	79,2	9,4	(88,6)	4,2	7,2	100,0	1.400
1916/17	80,1	6,8	(86,9)	3,0	10,1	100,0	1.805
1917/18	86,6		(96,1)	0,9	3,0	100,0	5.950

a budapestiét viszont, amely a kilencvenes években emelkedett európai színvonalra, megnőtt. A 20. század elején a magyar orvostanhallgatók

⁸ Karády Viktor adatai szerint 1910-ben a bécsi orvoskarra beiratkozott magyarországi hallgatók fele német anyanyelvűként iratkozott be (Magyarországon csak 4 %.) (Karády, 2002, 243).

⁹ Ezek a hallgatók mind férfiak voltak; a bécsi orvoskar hivatalosan csak 1900-ban nyitotta meg – kivételképpen – kapuit a női hallgatók számára. Lásd: Raggam, 2001. Ez Magyarországon már öt évvel korábban, 1895-ben megtörtént.

¹⁰ A külföldön tanuló diákokról csak az 1880/81-es tanév óta van adat. A táblázat forrása: Karády, 2002, 240.

nagy többsége már Budapesten tanult, és megnőtt a jóval kisebb hallgatói létszámmal rendelkező kolozsvári egyetem szerepe is.

Érdekes adat, hogy 1890 és 1918 között Borsod megyéből 68 hallgató, Miskolc városából pedig 48 hallgató tanult a bécsi egyetemen. Összehasonlításképpen: Budapest 684, Pozsony 264, Nagyszében 173, Sopron 147 Brassó 132. Temesvár 104, Szeged 48, Pécs 43, Debrecen pedig 26 hallgatót küldött (Patyi 2004, 46). (Ebbe nyilván belejárt az is, hogy a pozsonyiak, a szebeniek, a soproniak vagy a brassóiak többsége anyanyelvi szinten beszélt németül.) A bécsi egyetemen a magyarországi hallgatók mellett nagy számban tanultak a Monarchia más területeiről és a többi kelet-európai országból (így Szerbiából és Romániából) érkező diákok. Ez olykor az idegengyűlölet hullámaival váltotta ki a tősgyökeres német diákság, sőt egyes tanárok körében is, különösen az orvoskaron, ahol egyesek a *numerus clausus* bevezetését, vagyis a külföldi, elsősorban a zsidó származású hallgatók létszámának korlátozását követelték.¹¹

A magyarországi zsidóság igen jelentős mértékben volt reprezentálva a bécsi magyar diákok között. A hallgatók felekezeti megoszlása Patyi Gábor adatai szerint így alakult: A 6247 beiratkozott hallgató közül 47 % római katolikus, 23 % izraelita, 17 % evangélikus, 7 %

Orvostanhallgatók vallási megoszlása az 1890/91–1893/94 évekre összesítve		
	Budapest Orvosi % 1890/1–1893/4 (4 év)	Kolozsvár Orvosi % 1891/2-1893/4 (3 év)
Római kat.	29,1	28,3
Görög kat.	1,3	10,8
Görög keleti	1,8	3,7
Evangélikus	8,6	9,2
Református	9,8	28,9
Unitárius	0,5	4,0
Zsidó	48,8	15,0
Együtt	100,0	100,0
Nyers szám	4267	519
Nyers szám éves átlaga	1066	173

görögkeleti, 4 % pedig református volt. Az izraelita vallású hallgatók létszáma az orvosi karon volt a legnagyobb: 47 % (Patyi 2004, 34-35).

Az előző oldal táblázata¹² alapján, összehasonlításképpen érdemes megnézni, hogyan alakult a zsidó vallású hallgatók létszáma a két magyarországi egyetemen: Budapesten és Kolozsvárott. Budapesten csaknem 50 %, Kolozsvárott pedig 15 % volt ez az arány.

Ferenczi Sándor mint egyetemi hallgató

A Patyi Gábor által összeállított adattárban Ferenczi Sándor 30-as sorszámmal szerepel *Ferency* (sic!) Alexanderként (Patyi 2004, 61). Nem ő volt az egyetlen, aki a miskolci református gimnáziumból került 1890-ben a bécsi orvosi karra: 122-es sorszámmal szerepel a miskolci születésű, 17 éves, református vallású, ugyancsak a miskolci református gimnáziumban érettségizett Stern Ladislaus is (Patyi, 2004, 66).

A Bécsi Egyetem levéltára őrzi Ferenczi szemeszterenként kitöltött egyetemi törzslapjait, szemeszteríveit, az úgynevezett „nacionálékat” (*Nationale*). E szemeszterívek felső részén a személyi adatok szerepelnek: név, születési hely és dátum, anyanyelv, vallás, lakóhelye, apja, illetve gyámja neve stb., alatta pedig a felvett tantárgy elnevezése, heti óraszám, a tanár neve, a hallgató aláírása. A szemeszterívek alapján megállapítható, hogy Ferenczi többször változtatta lakcímét, ami azt bizonyítja, hogy – ellentétben Harmat Pál állításával (Harmat, 1994, 32.) – nem, vagy *nem csak* nagybátyjánál, Sigmund Fränkelnél lakott. Bejelentett címei a következők voltak: IX. Harmoniegasse 3., 6. és 9.;¹³ IX. Dietrichsteingasse 9. és 10., VIII. Kochgasse 34., IX. Schwarzschanerstrasse 15. Ezekben az egyetemen, az Allgemeines Krankenhaus és

¹¹ Lásd erről Lesky, 1978. *Numerus clausus* bevezetésére azután 1920-ban került sor – Magyarországon.

¹² Forrás: Magyar statisztikai évkönyvek adataiból a nyári szemeszterre (Karády Viktor személyes közlése).

¹³ Érdemes megemlíteni, hogy a Harmoniegasse 8-ban működött a *Jüdische akademische Lesehalle* (zsidó akadémiai olvasóterem) nevezetű diákegyelet, amelynek célja a Bécsben tanuló zsidó egyetemisták zsidó öntudatának fejlesztése volt. Elnöke Heinrich Loebel orvostanhallgató volt. (Lásd: *Kalender für Israeliten für das Jahr 5656*, Waizner és fia (kiadó), 1895, 120.) Joghallgatóként ennek a körnek volt tagja a budapesti születésű Theodor Herzl is, aki 1896-ban itt vitatta meg a diákokkal a zsidó állam létrehozásával kapcsolatos elgondolásait.

a klinikák közelében lévő utcákban nyilván olcsó albérleti szobákat lehetett kapni, amelyeket tulajdonosaik Bécsben tanuló külföldi vagy vidéki egyetemistáknak adtak ki.

Az első szemeszterív 1890. október 7-én, az utolsó pedig 1895. október 23-án kelt. Ez a dátum bizonyítja, hogy Ferenczi nem fejezte be az egyetemet 1894-ben, ahogyan egyes életrajzokban szerepel (lásd pl. Mészáros, 1999, 15.; Mészáros, 2008, 23). Az sem pontos, amit Harmat Pál állít: „1895. júniusára Ferenczi idővesztés nélkül befejezte a tanulmányait, de a záróvizsgát csak 1896 júniusában tette le.” (Harmat, 1994, 33). 1895 őszén ugyanis még hátra volt két tantárgy, egy sebészeti tárgy és a receptírás tudománya. A szemeszterívekből az is kiderül, honnan ered ez a késelem: a hetedik szemesztert 1893 őszén, a nyolcadikat pedig egy évvel később, 1894 őszén kezdte, az 1894-es tavaszi félévet tehát nyilvánvalóan halasztotta.

A szemeszterívek alapján rekonstruáltuk azon tanárok névsorát, akiknek óráit a tíz szemeszter során Ferenczi felvette. Természetesen nincs kizárva, hogy más tanárok óráit is hallgatta, így például Richard von Krafft-Ebingnek, a *Psychopathia sexualis* híres szerzőjének előadásait.¹⁴ Ferenczi egyik korai, „A hipnózis gyógyító értékéről” szóló írásában maga is megemlíti Krafft-Ebing hipnózisról tartott előadását.¹⁵ Ennek azonban nincs nyoma a szemeszteríveken.

*Ferenczi tanárai és tantárgyai*¹⁶

I. szemeszter (1890. okt. 7.)

Prof. Dr. [EMIL] ZUCKERKANDL (1849–1910) – Anatómia

Prof. Dr. [EMIL] ZUCKERKANDL Anatómiai gyakorlat

Hofrath Prof. [CARL] CLAUS (1835–1899) – Zoológia

Hofrath Prof. [GUSTAV VON] TSCHERMAK (1836–1927) – Ásványtan

Prof. [JULIUS RITTER VON] WIESNER (1838–1916) – Botanika

Hofrath Prof. [ERNST] LUDWIG (1842–1915) – Orvosi kémia

Prof. [JULIUS RITTER VON] WIESNER (1838–1916) – Botanikai demonstráció

¹⁴ Krafft-Ebing 1892-ben került Theodor Meynert utódjaként az Allgemeines Krankenhaus pszichiátriai klinikájának élére.

¹⁵ Ferenczi, 1904, in: Ferenczi, 1999, 215.

¹⁶ A szemeszteríveken a tanárok csak vezetéknevükkel és címeikkel: Prof.[essor], Doc[ent], Dr., Hofrath (udvari tanácsos). Teljes nevüket, születési és halálozási dátumukat osztrák lexikonok és internetes adatbázisok alapján rekonstruáltuk, felhasználva a további irodalmakat is: Schönbauer, 1947; Lesky, 1978; Sablik, 1988, 160-170.

Anzahl der Semester *1. u.*

Fakultät *Medizin*

2777 **Nationale.**

Vor- und Zuname des Studierenden:	<i>Alexander Ferenczi</i>		
Vaterland und Geburtsort:	<i>Ungarn, Miskolcz</i>		
Muttersprache, Alter:	<i>ungarisch, 18.</i>		
Religion, welchen Ritus oder Confession:	<i>Christl.</i>		
Wohnung des Studierenden:	<i>IX. Karmenieg. G. II. 9. 1274.</i>		
Vorname, Stand und Wohnort seines Vaters:	—		
Name, Stand und Wohnort seines Vormundes:	<i>Die Mutter, Frau Rosa Ferenczi</i>		
Bezeichnung der Lehranstalt, an welcher der Studierende das letzte Semester angebracht:	<i>Das reform. Obergymnasium in Miskolcz</i>		
Gehört ein vertischen aus	Stipendium (Stiftung) im Betrage von	fl.	kr.
	unter dem	18	3.
Auführung der Grundlage, auf welcher der Studierende die Immatrikulation oder Inscription anpricht:	<i>Naturwissenschaften</i>		
Verzeichniß der Vorlesungen, welche der Studierende zu hören beabsichtigt.			
Gegenstand der Vorlesung	Wöchentliche Stundenzahl dieser	Name des Docenten	Gehört die Lehrstiftung des Studierenden, jedoch Schätzung des Gehalts des Lehramts-Amts
<i>Anatomic</i>	<i>6</i>	<i>Prof. Zuckerkandl</i>	<i>Alexander Ferenczi 6</i>
<i>Schreibübungen</i>	<i>6</i>	<i>Prof. Zuckerkandl</i>	<i>6</i>
<i>Zoologie</i>	<i>5</i>	<i>Hofrath Prof. Claus</i>	
<i>Mineralogie</i>	<i>5</i>	<i>Hofrath Prof. Schemmel</i>	
<i>Botanik</i>	<i>3</i>	<i>Prof. Wiesner</i>	
<i>Med. Chemie</i>	<i>5</i>	<i>Hofrath Prof. Sclerzig</i>	
<i>Bot. Demonstrationen</i>	<i>2</i>	<i>Prof. Wiesner</i>	
		<i>D. E. ZUCKERKANDL</i>	<i>33.60</i>
		<i>D. Z. DEGAN</i>	<i>5</i>
	<i>106</i>		<i>38.60</i>
	<i>7. 10. 1890.</i>		

„Nationale“ Az első szemeszteriv (1890. okt. 7.)

Tanulmány

II
Nationale.

Fachfall: Medicin Auszahl der Semester: 1.

1893

Vor- und Zuname des Studierenden:		Alexander Fersen			
Vaterland und Geburtsort:		Weiskirchen, Ungarn			
Muttersprache, Alter:		ung. 22			
Religion, welchen Ritus oder Confession:		Gör.			
Wohnung des Studierenden:		III. Seltensalgasse 22, 1. Stock.			
Vorname, Stand und Wohnort seines Vaters:		—			
Name, Stand und Wohnort seines Vermundes:		Ferdinand Fersen in Weiskirchen			
Beschreibung der Schranke, an welcher der Studierende das letzte Semester zugebracht:		Wien Universität			
Gewinnt ein Stipendium (Stiftung) im Betrage von		fl.	kr.		
verliehen von		unter dem	18 3.		
Auführung der Grundlage, auf welcher der Studierende die Immatrikulation oder Inscription anspricht:					
Verzeichniß der Vorlesungen, welche der Studierende zu hören beabsichtigt.					
Gegenstand der Vorlesung	Notwendige Stundenzahl derselben	Name des Dozenten	Eigenhändige Eintragung des Studierenden, in welcher Bezeichnung des Vorlesungsbegriffes der Immatrikulations-Acte		
Rechnenkunde	2	Herr Vogel	Fersen Alexander		
23/1095					
Dr. J. V. Wagner D. Z. Decan					
Von der Zahlung des Collegiengebühres	189	Matrikel- und Stempelgebühre	2	fl.	kr.
befreit laut Bescheid vom	3	Collegiengebühre	10		
		Zusammen		fl.	kr.

Az utolsó, X. szemeszter II. számú íve (1895. okt. 23.)

II. szemeszter (1891. márc. 24.)

Prof. Dr. [EMIL] ZUCKERKANDL – Az ember anatómiája
Hofrath Prof. R[ITTER ANTON] VON KERNER (1831–1898) – Botanika
Hofrath Prof. [ERNST] LUDWIG – Orvosi kémia

III. szemeszter (1891. okt. 3.)

Prof. [KARL] TOLDT (1840–1920) – Anatómia
Prof. [KARL] TOLDT – Anatómiai gyakorlat
Prof. [SIEGMUND] EXNER (1846–1926) – Élettan
Prof. [AUGUST] VOGL (1833–1909) – Gyógyszertan

IV. szemeszter (1892. máj. 9.)

Dr. [J.] SCHAFFER (?–?) – Bevezetés a mikroszkópos technikába
Hofrath Prof. [EDUARD] ALBERT (1841–1900) – Sebészeti propedeutika

V. szemeszter (1892. szept. 27.)

Hofrath [HERMANN] NOTHNAGEL (1841–1905) – Speciális kórtan, terápia és klinikum
Hofrath Prof. [EDUARD] ALBERT (1841–1900) – Sebészeti klinikum
Prof. [HANS] KUNDRATH (?–1893 ?) – Kórbonctan

VI. szemeszter (1893. ápr. 17.)

Hofrath [HERMANN] NOTHNAGEL – Speciális kórtan és terápia

VII. szemeszter (1893. okt. 4.)

Prof. Dr. [EDMUND VON] NEUSSER (1852–1912) – A belgyógyászati betegségek speciális kórtana és terápiája
Prof. [THEODOR] BILLROTH (1829–1894) – Sebészet
Prof. [FRIEDRICH] SCHAUTA (1849–1919) – Nőgyógyászat

VIII. szemeszter (1894. okt. 4.; 1894. nov. 5.; 1895. jan. 31.)

Prof. [ERNST] FUCHS (1851–1930) – Szemészet
Prof. [SALOMON] STRICKER (1834–1898) – Kísérleti patológia
Hofr. Prof. [EDUARD RITTER VON] HOFFMANN (1837–1897) – Törvényszéki orvostan
Doc. HERTLER [nem azonosított] – Légzőszervi betegségek
Doc. Dr. [HERMANN] SCHLESINGER (1866–1934) – Nőgyógyászat

IX. szemeszter (1895 máj. 2.; 1895 máj. 6.)

Hofr. Prof. Dr. [EDUARD] ALBERT – Sebészet
Prof. [FRIEDRICH] SCHAUTA (1849–1919) – Nőgyógyászat
Prof. [LEOPOLD] VON SCHRÖTTER (1837–1908) – Belgyógyászat
Doc. Dr. [ALBERT] BING (1837–?) – Fülészet

X. szemeszter (1895. szept.; 1895. okt. 23.)
Hofr. Prof. Dr. [EDUARD] ALBERT – Sebészet
Hofr. VOGEL [nem azonosított] – Receptírás

A bécsi orvoskar mint elsődleges szocializációs minta

Ferenczit tanárai között számos híres tudós, neves professzor volt. Így többek között Ernst Ludwig, a híres vegyész, a győri születésű Emil Zuckerkandl, az anatómia professzora, a sebészek között Eduard Albert, s nem utolsósorban Theodor Billroth, akit „a modern gyomor-sebészet atyjának” neveznek. Az alábbi képen, Adalbert Seligmann fest-

ményén Billroth látható műtét közben. A középben látható karizmatikus figurát, aki segédeit vezényli, kíváncsi, mohó tekintetű hallgatók veszik körül. A képet érdemes összehasonlítani André Brouillet híres festményével, amely Freud egyik mesterét, Jean-Martin Charcot-t ábrázolja, amint egy hisztériás esetet mutat be a párizsi Salpêtrière klinika nagy előadótermében tartott demonstrációján.

A kép – amelynek másolata Freud dolgozószobájának falán függött – kompozíció szempontjából kísértetiesen hasonlít a Billrothot ábrázoló képre: mindkettő az orvosi tudás mindenhatóságát, a „klinikai tekintetnek” (Foucault 2000) a test felett gyakorolt uralmát hivatott megmutatni.

A bécsi egyetem orvosi kara, ahová Freud másfél évtizeddel korábban járt, mindkettőjük számára alapvető, elsődleges szakmai szocializációs és professzionális mintákat nyújtott, és a generációs különbség ellenére még számos átfedés volt tanáraik között. Így például Hermann Nothnagel, a nagy belgyógyász, Freud főnöke volt 1882-ben az Allgemeines Krankenhausban. Salomon Stricker patológus Freudnak is tanára volt, az ő intézetében kezdte Freud a kokainnal való kísérletezést. Strickernek a félelemtelni álmokkal kapcsolatos elgondolásai ugyancsak nagy hatással voltak Freudra. Tanára volt Ferenczinek

Siegmund Exner, a híres neurofiziológus is, az agy és az érzékelés élettanának kutatója, aki Freuddal és Josef Breuerral együtt dolgozott Ernst Brücke fiziológiai laboratóriumában az 1870-es évek végén (Jones, 1973).

Ferenczi Bécsre kulturálisan, szakmailag és földrajzilag is igen közel volt Freud Bécséhez. A Freud család 1891 szeptemberében költözött az egyetem, illetve a klinikák közelébe, a Berggasse 19-be, arra a környékre, amelyen Ferenczi, a fiatal orvostanhallgató is vélhetően naponta többször megfordult. Véletlenül számtalanszor összefuthattak egymással, de természetesen semmilyen kapcsolat nem volt közöttük, hiszen Freud ezekben az években még csak a pszichoanalízis kidolgozásának első szakaszánál tartott. 1893-ban publikálta, Breuerral együtt, „előzetes közleményét” a hisztériás jelenségek pszichikus mechanizmusáról. Ferenczi később azt állította, hogy már 1893-ban olvasott Freudtól, de az „mindjárt első hallásra” elhárította mivel a „valószerűtlenség és mesterkéltég” benyomását váltotta ki belőle, sőt, ami a neurózisok szexuális genézisének elméletét illeti, „visszatetszést és ellenszenvet” ébresztett benne (Ferenczi, 1908/1991, 54).

Ferenczi igen alapos tudományos képzést kapott a bécsi egyetemen, de az egyoldalúan természettudományos, fizikalista szemlélet, amely ekkor az orvoscépzést dominánsan jellemezte, hiányérzetet keltett benne, csakúgy, mint korábban Freudban. Az egyetemi képzés során betegekkel inkább csak demonstrációkon találkozhatott, az orvos-beteg kapcsolat elemzése a maga pszichológiai komplexitásában teljességgel kimaradt a képzésből. Az „klinikai tekintet”, az orvos feltétlen tekintélye és hatalma, mint a képeken is láthattuk, az orvoscépzés egészét áthatalmította. Az orvos-beteg kapcsolat új, empatikusabb alapokra helyezésének igénye később Ferenczi műveinek egyik alaptémájává vált.

A tantárgylistáról láthatjuk, pszichiátriáról szó sem volt a tíz szemeszter során; az idegrendszer fiziológiájáról tanulhatott Exnernél, neurológiáról pedig – a belgyógyászat részeként – feltehetően Nothnagelnél. Talán éppen a képzés e hiányai indokolják, hogy miért kezdett a „lelki élet öntudatlan folyamataival”, a hipnózissal, spiritizmussal és spiritualizmussal, az ontogenezis és a filogenezis kapcsolatával, a szexuális rendellenességekkel, s egyéb, a *mainstream* orvostudomány által nem kanonizált témákkal foglalkozni korai írásaiban, amelyek az egyetem elvégzése után egy évvel kezdtek megjelenni a *Gyógyászatban* és más folyóiratokban (Mészáros, 1999, 401-404). Bár

a hivatalosan felvett tantárgyak között nem szerepelnek, ezekkel a témákkal nyilván már egyeteméi éve alatt is találkozhatott; a már említett Krafft-Ebing előadásai és művei mellett az evolúció elméleteivel, Lamarck és Darwin műveivel (Mészáros 2008, 28). Egyik fő törekvése a későbbiekben is éppen arra irányult, hogy a lelki és „természetfeletti” folyamatokkal kapcsolatos elgondolásait, az orvos-beteg viszonytal kapcsolatos tapasztalatait valamiképpen összeegyeztesse az uralkodó természettudományos kánonnal, a természetfilozófiát az empirikus tudományokkal, és ily módon megalkossa „a lélek természet-tudományát”.¹⁷ Bécsi diákként és fiatal budapesti orvosként szerzett élményei is nyilván belejátszhattak azokba a javaslatokba, amelyekkel 1919 elején hozzászólt az orvosképzés megreformálásáról szóló vitához (Ferenczi, 1919).

Ferenczi a bécsi tanulmányok után visszatért Magyarországra, és Budapesten kezdett orvosi karriert. Volt azonban sok olyan magyar diák, aki tanulmányai befejezésével nem tért vissza Magyarországra. A Magyarországon született, de Bécsben tanuló, majd ott letelepedő orvosok száma 1850 után igen jelentős volt: Edward Shorter (1992) adatai szerint a századfordulón a bécsi neurológiai és pszichiátriai társaság zsidó tagjainak egyharmada származott Magyarországról. Ugyanakkor Shorter szerint Freud későbbi „szerdai társasága”, az első pszichoanalitikus csoport tagjai között a régebben Bécsbe települt zsidó családok leszármazottjai domináltak: Ferenczi ebből a szempontból is „outsidernek” számított. Szellemi érése, szocializációja Budapesten teljesedett ki. 1908-ban ismerkedett meg Freuddal, és ezután *újra* otthonra, *új* szocializációs mintákra lelt Bécsben, ezúttal már a pszichoanalitikusok valóságos közösségében és virtuális hálózatában.

¹⁷ Lásd erről részletesebben Erős, 2004, 89-90.

IRODALOM

- ERŐS FERENC (2004): *Kultuszok a pszichoanalízis történetében* (Egy Ferenczi-monográfia vázlata). Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest.
- FERENCZI SÁNDOR (1904): A hipnózis gyógyító értékéről. Újraközlés, in: Uő. 1999, 215-219.
- FERENCZI SÁNDOR (1908): A neurózisok Freud tanának világitásában és a pszichoanalízis. In: Uő. 1991, 53-84.
- FERENCZI SÁNDOR (1919): Az orvostudomány reformja (hozzászólás). *Gyógyászat*, 59, (február 23.) 8: 120-121.
- FERENCZI SÁNDOR (1991): *Lélekgyógyászat. Válogatott írások*. (Vál. Gulyás Katalin), Kossuth, Budapest.
- FERENCZI SÁNDOR (1999): *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897-1908*. S.a.r., szerk., Bevezető és Utószó: Mészáros Judit. Osiris, Budapest.
- FOUCAULT, MICHEL (2000): *A klinikai orvoslás története*. In: Uő: *Elmebetegség és pszichológia. – A klinikai orvoslás története*. Corvina, Budapest. 2000, 89-330.
- GYURGYÁK JÁNOS (2001): *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest.
- HARMAT PÁL (1994): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Második, bővített kiadás: Bethlen Gábor Kiadó, Sopron.
- JONES, ERNEST (1973): *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa Kiadó, Budapest.
- KAPUSI KRISZTIÁN (2000): A gyermek Ferenczi Sándor és családjának miskolci története. In: *Levéltári évkönyv*. (BAZ Megyei Levéltár), (10), 2000, 67-86.
- KAPUSI KRISZTIÁN (2007a): Könyv és iszap. *Műút*, 2007/1, 50-55.
- KAPUSI KRISZTIÁN (2007b): Lélek a térben. *Műút*, 2007/2, 90-95.
- KAPUSI KRISZTIÁN (2008): „Róza mama” – Ferenczi Sándor édesanyjáról. *Thalassa*, (19), 2008, 3: 84-90.
- KARÁDY VIKTOR (1997): *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás*. Cserépfalvi, Budapest.
- KARÁDY VIKTOR (2002): A kolozsvári egyetem medikusai a magyar orvosi piacon (1872–1918). *Educatio*, 2002/2. 237-252.
- LENDVAI L. FERENC ÉS MÁSOK (szerk.) (1990): *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. I-II. kötet. MTA Filozófiai Intézet, Budapest.
- LESKY, ERNA (1978): *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*. 2. Aufl. Böhlau, Graz/Köln.

- LORIN, CLAUDE (1983): *Le jeune Ferenczi. Premiers écrits 1899-1906*. Éditions Auber Montaigne, Paris.
- LORIN, CLAUDE (1993): *Sándor Ferenczi de la médecine à la psychanalyse*. PUF, Paris
- MÉSZÁROS JUDIT (1999): Utószó [Ferenczi Sándor: *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897-1908*. c. kötethez]. In: Ferenczi 1999, 397-410.
- MÉSZÁROS JUDIT (2008): „Az Önök bizottsága” – *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PATYI GÁBOR (2004): *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918*. (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 10.). ELTE, Egyetemi Levéltár, Budapest.
- PULZER, PETER G. J. (2004): *Die Entstehung des politischen Antisemitismus in Deutschland und Österreich 1867-1918*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- RAGGAM, MICHAELA (2001): Jüdische Studentinnen an der Medizinischen Fakultät in Wien. In: *“eForum zeitGeschichte”*
http://www.eforum-zeitgeschichte.at/1_01a4.html
- SABLIK, KARL (1988): Die österreichische medizinische Forschung und der Anteil jüdischen Österreicher. In: Wolfgang Plat (szerk.): *Voll Leben und voll Tod ist diese Erde. Bilder aus der Geschichte der jüdischen Österreicher*. Herold, Wien, 1988, 160-170.
- SCHÖNBAUER, LEOPOLD (1947): *Das Medizinische Wien*. Urban und Schwarzenberg, Wien.
- SHORTER, EDWARD (1992): The Two Medical Worlds of Sigmund Freud. In: Toby Gelfand and John Kerr (eds), *Freud and the History of Psychoanalysis*. The Analytic Press, Hillsdale, NJ, 1992, 59-78.
- WAZNER ÉS FIA (kiadó) (1895): *Kalender für Israeliten für das Jahr 5656*. Druck und Verlag von Moris Waizner & Sohn, Wien.

*A bécsi orvosi fakultás professzori kara, 1881, Fent, közép Theodor Billroth
Forrás: Leopold Schönbauer, Das Medizinische Wien. Urban und Schwarzenberg, Wien, 1947*